

הרב יוסף מ. גליקסברג

ישראל אשר בכך אתפאר

סוגית קידוש ה' שהיהודי מצווה עליה עוסקת כידוע בשני סוגים של קידוש ה' הסוג הפשוט יותר והידוע בפי כל הוא החובה למסור אדם את נפשו למות באותם המקרים שההלכה בהם הינה "יהרג ובל יעבור!" וכלשונו הזהב של הרמב"ם בספר המצוות מצוה ט' "והמצוה התשיעית, הצווי שניצטוונו על קדוש השם, והוא אמרו ונקדשתי בתוך בני ישראל, וענין מצוה זו שאנו מצווים לפרסם דת האמת הזו ברבים, ושלא נירא בכך מהזק שום מזיק, עד שאפילו יבא לנו אנס עריץ ויקרא אותנו לכפור בו יתעלה לא נשמע לו, אלא נמסור עצמנו למות בהחלט, וזו היא מצות קידוש השם שנצטוו בה כל בני ישראל, כלומר שנמסור עצמינו למיתה ביד העריץ על אהבתו יתעלה-והאמונה באחדותו, כדרך שעשו חנניה מישאל ועזריה בימי נבוכדנאצר הרשע".

הסוג השני שנעסוק בו בעיקר במאמרנו זה הוא מה שנקרא בפי הבריות "קידוש ה' מחיים!" דהיינו שזוכה אדם שבהתנהגות נאותה רצויה ומשובחת הרי זה קידש את ה' ודבר זה לא בפירוש נאמר בתורה אלא מכללא איתמר ומכלל לאו אתה שומע הן ועל זה ראוי להביא את לשונו של הרמב"ם בספר היד החזקה הלכות יסודי התורה פרק ה' הלכה י"א "ויש דברים אחרים שהן בכלל חילול השם והוא שיעשה אותם אדם גדול בתורה ומפורסם בחסידות, דברים שהבריות מרגנים אחריו בשבילם. ואעפ"י שאינן עבירות הרי זה חילל את השם, כגון שלקח ואינו נותן דמי הלקח לאלתר, והוא שיש לו ונמצאו המוכרים תובעין והוא מקיפן. או שירבה בשחוק, או באכילה ושתייה אצל עמי הארץ וביניהן, או שדבורו עם הבריות אינו בנחת ואינו מקבלן בסבר פנים, אלא בעל קטטה וכעס וכיוצא בדברים האלו. הכל לפי גדלו של חכם צריך שידקדק על עצמו ויעשה לפנים משורת הדין. וכן אם דקדק החכם על עצמו והיה דבורו בנחת עם הבריות ודעתו מעורבת עמהם, ומקבלם בסבר פנים יפות, ונעלב מהם ואינו עולבם, מכבד להן ואפי' למקילין לו, ונושא ונותן באמונה, ולא ירבה באריחות עמי הארץ וישיבתן, ולא ייראה תמיד אלא עוסק בתורה עטוף בציצית מוכתר בתפילין, ועושה בכל מעשיו לפנים משורת הדין, והוא שלא יתרחק הרבה ולא ישתומם, עד שימצאו הכל מקלסין אותו ואוהבים אותו ומתאווים למעשיו

הרי זה קידש את ה' עליו הכתוב אומר ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר".

ושני הסוגים ראויים להיקרא קידש ה' שהרי מטרה אחת להם, בדרך הראשונה "וענין מצוה זו שאנו מצווים לפרסם דת האמת זו ברבים" והדרך השניה הריהו אומר: "עד שימצאו הכל מקלסין אותו ואוהבים אותו ומתאוים למעשיו!" שזהו אותו תוכן המשלים את הראשון דהיינו שתפורסם דת האמת ושתפורסם בצורה שיהיו הכל אוהבים ומתאוים לה. וכשהקב"ה מתפאר בו זהו קידוש ה'.

לפני שננסה לבאר את הטעון ביאור בסוגיה זו במיוחד בדברי הרמב"ם נביא את המקורות לדברי הרמב"ם אלו. ונשאל ראשונה איפה כתובה בתורה המצוה למות על קידוש ה'? אמנם נאמר בפרשת אמור "ונקדשתי בתוך בני ישראל" אבל היכן כתובה כאן מיתה? והרי נאמר בתורה "אלה המצוות שיעשה אותם האדם וחי בהם?" (ויקרא י"ח ה') ולא שימות בהם! (סנהדרין ע"ד, יומא פ"ה ועוד) אמנם לגבי שפיכת דמים יש סברא! מאי חזית דדמא דידך סמיק טפי! לגבי גילוי עריות במקרים מסויימים קיים ההקש של "כאשר יקום איש על רעהו ורצחו נפש כן הדבר הזה" אבל בשאר דברים מהו המקור? על זה באה התשובה בספרא בפרשת אמור (ויקרא כ"ב ל"ב) "ולא תחללו את שם קדשי ונקדשתי בתוך בני ישראל" ובספרא שם: ולא תחללו, ממשמע שנאמר ולא תחללו – אמור קדש! וכשהוא אומר ונקדשתי, מסור עצמך וקדש שמי! והספרא ממשיך שם בשיטת ר' ישמעאל שמדובר בפרהסיא וכפי שמסביר המלבי"ם את הדברים בהסבר נפלא שלדברי הספרא, מכיון שנאמר ולא תחללו הרי ההיפך הוא ונקדשתי ומכלל לאו אתה שומע הן ובמקום שאם לא תקדש תהיה כמחלל כבר ברור שחייבים לקדש, וצריך לומר שעליך לקדש ה' גם במקרה שבין כך ובין כך לא תהיה מחלל והדברים אמורים כשאתה נמצא בסכנת נפשות שגם אם תעבור לא יהיה חילול ה' שהרי אנוס מחמת נפשות אתה ושם נתנה התורה את החיוב ונקדשתי שפירושו הוא מסור עצמך למיתה וקדש את שמי שהתורה מדברת בסכנת מוות שגם אם יעבור לא יהיה בכך חילול ה' שהרי העמידוהו בסכנת נפשות ובכל זאת גם במקרה זה של פיקוח נפש מצוה התורה קדש את שמי!

ודברי פי חכם חן, לגבי הסוגיה של קידוש ה' בחיים המקורות הינם אחרים והם על פי מס' יומא דף פ"ו שמעבירה את הנושא של קידוש ה' וחילול ה' אל התנהגות האדם בחיים. בתחילה מדובר בחילול ה' והגמרא שואלת שם היכי דמי חילול ה'? ומובאות דוגמאות שאינן עבירות בפני עצמן. "ואמרו דבי ר' ינאי כל שחבריו מתביישין

מחמת שמועתו! ומסקנת ר' נחמן בר יצחק היא: כגון שאומרים עליו אנשים שרי ליה מריה "ימחול יוצרו על מעשיו" (תרגומו של רש"י).

וכאן בא אב"י ומוסיף את המושג קידוש ה' בלשון אחר "שיהיה שם שמים מתאהב על ידך" הוי אומר לקדש שם שמים בחיים פירושו לאהב שם שמים – אותו מושג בשני לשונות. אם אתה יהודי שעליך נאמר ישראל אשר בך אתפאר הרי זה אומר ששם שמים מתאהב על ידך וקידשת את ה'!

מעתה נוכל לגשת וליישב את כל השאלות שמעוררים דברי הרמב"ם.

השאלות שנשאלו על הרמב"ם הן בעיקר שלוש:

א. ההבדל שבין ספר המצוות, לס' יד החזקה. שבמצות קידוש ה' מצוה ט' לא הזכיר כלל את קידוש ה' מחיים, והזכיר רק הענין של מסירות נפש ממש "וענין מצוה זו וכו' שלא נשמע לאנס אלא נמסור עצמנו למות בהחלט"

ואילו בהלכות יסודי התורה כתב שאם הכל מקלסין אותו ואוהבים אותו ומתאווים למעשיו הרי זה קידש את ה'! הרי שגם זה כלול בכלל קידוש ה' והשאלה היא מדוע אין בספר המצוות אותו הצווי הנמנה ביד החזקה במסגרת של "קידוש ה'".

ב. ההבדל בספר המצוות גופא בין ענין קידוש ה' לענין חילול ה'. מנין ההבדל בין מצות קידוש ה' לבין איסור חילול ה' שהרי במצות לא תעשה ס"ג כשהרמב"ם מבאר את הלאו "ולא תחללו" הוא כן כולל את ענין חילול ה' בדרכי ההתנהגות: הוא מונה שם שלשה סוגים של חילול ה' – שלש אפשרויות לעבור על לאו זה. הסוג הראשון הוא כשהדין הוא יהרג ואל יעבור, והוא בוחר לעבור כדי שלא יהרג. והסוג השלישי, הנוגע לעניננו, הוא שיעשה אדם ידוע בחסידות וביושר דבר מסויים הנראה להמון שהוא עבירה, ושכגון מעשה זה אין ראוי לאותו חסיד לעשותו, ואע"פ שהוא מעשה המותר, הרי זה חילול את ה', והוא אמרם היכי דמי חילול ה' כגון אנא דשקלנא בשרא מבי טבחא ואיני משלם במקום, או כגון אני אני (אדם חשוב) ההולך ד' אמות בלי תורה וכלי תפילין, וכבר נכפל לאו זה במקום נוסף ולא תחלל את שם ה' אלקיך אני ה' (ויקרא י"ח כ"א). בעוד שהגמרא במס' יומא, עליה מסתמך הרמב"ם, קוראת גם להתנהגות ההפוכה מהנ"ל בשם קידוש ה'. והיה מקום לכלול זאת במצוה ט'.

ג. סדר הדברים בדברי הרמב"ם גם הוא ראוי לישוב ולהסבר:

בענין קידוש ה' הפשוט של מסירות נפש לשון הרמב"ם הוא שהבסיס והמקור הינו קידוש ה' ומי שאינו מקדש הריהו מחלל. והמצוה השלש וששים, האזהרה שהוזהרנו על חילול השם, והוא הפך קידוש השם שאנו מצווים בו אשר קדם באורו בתשיעית ממצוות עשה, והוא אמרו יתעלה ולא תחללו את שם קדשי. ועון זה נחלק לשלשה חלקים, שנים על הכלל ואחד על היחידים. החלק הכללי הראשון שכל מי שדרשו ממנו לעבור על אחת מן המצוות בשעת השמד והיה האנס מתכוון להעביר בין במצוות קלות בין במצוות חמורות, או מי שדרשו ממנו לעבור על עבודה זרה או גלוי עריות או שפיכות דמים ואפילו שלא בשעת השמד, הרי זה חייב למסור נפשו ויהרג ולא יעבור, כמו שביארנו בתשיעית ממצוות עשה. ואם עבר ולא נהרג הרי זה חלל את השם ועבר על לאו זה. ואם היה הדבר ברבים כלומר במעמד עשרה מישראל הרי זה חלל את השם ברבים. הרי שהמקור והדוגמא לכך הוא ענין קידוש ה' – החובה! וחילול ה' פירושו ההיפך מכך, שנהג להיפך מקידוש ה'!

ואילו בקידוש ה' מחיים הסדר הוא הפוך שיסוד הדברים הינו ענין חילול ה' בתחילת הלכה י"א אנו מוצאים "ויש דברים אחרים שהם בכלל חילול ה'", ורק אח"כ ניכתב "וכן אם דיקדק החכם על עצמו וכו' הרי זה קידש את ה' כלומר שההיפך מחילול הוא הנקרא קידוש ה'.

אולם לפי המקורות שהבאנו אפשר לישיב הדברים ויבואו בעזרת ה' על מקומם.

כפי שנוכחנו בספרא – תורת כהנים הרי מצות העשה של ונקדשתי בתוך בני ישראל מובנה אחד הוא "מסור נפשך וקדש שמיי" ולכן אין להוסיף ולכלול במצוה זו ובמנין המצוות פירושים נוספים לקידוש ה' שאינם כלולים במצוה זו, שניתנה למטרה אחת בלבד. בזה מתורצת השאלה הראשונה.

אולם הדברים כן נמצאים בתורה, בלא-תעשה שקדם לעשה "ולא תחללו שם קדשי"! שזה איסור כולל לכל מה שמחלל שם שמים, בלי הגדרה מדויקת. ועל זה שאלה הגמרא היכי דמי חלול ה'? כלומר מה כלול באיסור חלול שם שמים ובאו כאן על זה שלש תשובות כדברי הרמב"ם. והסוג השלישי מפורש במסכת יומא בדף פ"ו שהבאנו לעיל ולכן כולל הרמב"ם את איסור חילול ה' מחיים בהתנהגות האדם בתוך לא תעשה ס"ג "ולא תחללו את שם קדשי" שהרי אם הבריות מגנים את מעשיו ברור הוא שזה מחלל שם שמים אם כך נוהג חסיד

שלמד תורה הרבה. אחרי שנתברר שעניני ההתנהגות כלולים בלא תעשה כשהתנהגות מבזה שם שמים, הרי מעתה גם ההיפך מזה הוא מן התורה מעין עשה הבא מכלל לא תעשה. ועכ"פ יש כאן הכלל הידוע "מכלל לאו אתה שומע הן" וכך הרי שנינו מפורש בספרא: ממשמע שנאמר ולא תחלל – אמור קדש! כלומר שכל השלילה הכלולה בלא תעשה אתה חיה לנהוג בהם לחיוב וזה נקרא קדש – קידוש ה'! ובענין קידוש ה' מחיים הרי הפירוש הוא ואהבת את ה' אלוקיך – שיהיה שם שמים מתאהב על ידך הרי אין הלכה זו ברמב"ם עוסקת דוקא במצוות עשה מפורשות אלא בחיובים מן התורה ולכן הוא כולל עניינים אלו גם בחילול ה' וגם בקידוש שמו מובן גם ענין עד כאן ההלכה ברמב"ם.

השאלה השלישית. בנוגע לסדר הדברים רמב"ם. שבמצוה ס"ג אמר שחילול ה' פירושו ההיפך ממצות קידוש ה' שנתפרשה במצוה ט' ואילו בהלכות יסודי התורה לאתר שפירש ענין חילול ה' שאם נהג להיפך מחילול הרי זה קידש.

במצוה ס"ג הוא מתחיל לברר ענין חילול ה' ע"י מניעת מסירת נפש כשהדבר מחויב ואם-כן הדבר הרי מוכרחים קודם להוכיח שיש חובה כזו של מסירת נפשו למות, ואז אפשר לפרש שאם אין אתה עושה כן אלא בוחר לעבור האיסורים החמורים כדי להשאיר בחיים, הרי זה חילול ה'. שאם לא קיימת מצוה של קידוש, אין המניעה נקראת חילול שהרי אנוס הוא האדם ואין עונשים על כך, מה שאין כן לסוג האחר של חילול וקידוש הרי המקור המפורש בתורה הוא דוקא בחילול – "ולא תחלל" אלא שאנו חייבים להפוך מקללה לברכה ולומר קדש! ולכן הסדר ברמב"ם בהלכה זו הוא מן השלילה אל החיוב ולא כבסוג הפשוט שם הסדר הוא מן החיוב של קידוש אל האיסור של חילול.

יהיו נא הדברים אלו נר זכרון לדורות זצ"ל הי"ד הבלתי נשכח שקידש את ה' כל ימי חייו וכל שנותיו שוות לטובה וגם קידש את ה' במות קדושים על קדושת הארץ ונחלת אבותינו וערי אלוקינו ועליו נאמרו דברי ישעיהו הנביא המובאים ברמב"ם "לא עתה יבוש יעקב ולא עתה פניו יחורו כי בראותו ילדיו מעשי ידיו בקרבו יקדישו שמי והקדישו את קדוש יעקב ואת אלוקי ישראל יעריצו".